

Poznanie integralne.
Pomiędzy nauką i sztuką

WYKŁADY POZNAŃSKIE Z FILOZOFII

Z prac Komisji Filozoficznej PTPN

Redakcja naukowa serii

Prof. UAM dr hab. Piotr W. Juchacz

Przewodniczący Komisji Filozoficznej PTPN

Prof. UAM dr hab. Karolina M. Cern

Przewodnicząca Wydziału I Filologiczno-Filozoficznego PTPN

OD POWSTANIA POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK w 1857 roku filozofowie, by wspomnieć tylko pierwszego prezesa towarzystwa hr. Augusta Cieszkowskiego czy Karola Libelta, brali czynny udział zarówno w jego pracach naukowych, jak i aktywnościach nastawionych na krzewienie wiedzy wśród współobywateli.

Kontynuując tę tradycję, obecne władze Komisji Filozoficznej PTPN podjęły inicjatywę wspólnego z Wydziałem Filozoficznym Uniwersytetu im. A. Mickiewicza wydawania serii *Wykłady Poznańskie z Filozofii*, której ambicją jest przywrócenie ducha *res publica literaria* naszym czasom, wszakże w postaci nowej, zdemokratyzowanej i otwartej na krytycznych obywateli dążących do oświeconego rozumienia otaczającego ich świata.

Pochłonięci badaniami pogłębiającymi obecny stan wiedzy ludzkiej, częstokroć nie doceniamy znaczenia podzielenia się ich wynikami z szerszym gronem wykształconych czytelników. Mamy nadzieję, że seria *Wykłady Poznańskie z Filozofii* wraz z towarzyszącymi jej wykładami publicznymi stanowić będzie agorę deliberacji pomiędzy badaczami i światłymi obywatelami Rzeczypospolitej.

Poznanie integralne. Pomiędzy nauką i sztuką

Anna Ziółkowska-Juś

Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk
Poznań 2025

POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK
Wydział Filologiczno-Filozoficzny, Komisja Filozoficzna

SERIA

Wykłady Poznańskie z Filozofii

REDAKCJA NAUKOWA SERII

Piotr W. Juchacz i Karolina M. Cern

GŁÓWNY REDAKTOR WYDAWNICTW PTPN

Jakub Kępiński

RECENZENCI

prof. dr hab. Małgorzata Czarnocka

(Instytut Filozofii i Socjologii PAN)

prof. dr hab. Andrzej Wierciński

(Uniwersytet Warszawski)

REDAKCJA JĘZYKOWA I KOREKTA

Katarzyna Bułczyńska

PROJEKT OKŁADKI I ŁAMANIE

TREVO Martins

Publikacja sfinansowana przez Wydział Filozoficzny Uniwersytetu
im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Creative Commons: Uznanie autorstwa – Bez utworów
zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0)

Poznań 2025

ISBN 978-83-7654-589-9

eISBN 978-83-7654-585-1

DOI 10.14746/978-83-7654-589-9-13

Wydawnictwo

Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk

ul. Mielżyńskiego 27/29, 61-725 Poznań

<http://www.ptpn.poznan.pl>, dystrybucja@ptpn.poznan.pl

Spis treści

Wprowadzenie	7
1. Nauka i sztuka	13
1.1. Z dziejów relacji pomiędzy nauką i sztuką. Związki i antynomie	16
1.2. Koncepcja i założenia poznania integralnego	38
2. Podmiot i tożsamość „ja” a poznanie. Pomiedzy racjonalnością a estetycznością	57
2.1. Podmiot i tożsamość „ja” w racjonalnym i naukowym modelu poznania	58
2.2. Podmiot i tożsamość „ja” w romantycznym ekspresywizmie. Zwrot ku estetyczności, sztuce, uczuciom i naturze	79
2.3. Podmiot i tożsamość „ja” w poznaniu integralnym ...	96
3. Poznanie integralne w praktyce. Na przykładzie sztuki lekarskiej	123
3.1. Z dziejów praktyki lekarskiej. Pomiedzy nauką i sztuką	125
3.2. Integralność poznania lekarskiego	140
Zakończenie	153

Bibliografia	157
Streszczenie	165
Summary	167

Wprowadzenie

KULTYWOWANY PRZEZ WIEKI W KULTURZE Zachodu rozdział sztuki i nauki opierał się na uznawanych za niepodważalne dualizmach, z których najbardziej jaskrawy okazał się dualizm umysłu i ciała, a także powiązane z nim dualizmy: obiektywne – subiektywne, podmiotowe – przedmiotowe, racjonalne – uczuciowe. Po oświeceniu i romantyzmie, a także filozoficznym pozytywizmie, istnieje skłonność do łączenia sztuki z irracjonalnością, uczuciowością, nieokreślonością, niejednoznacznością i subiektywnością, a nauki z racjonalnością, jasnością, oczywistością, pewnością, jednoznacznością, obiektywizmem. Tak ujęte nauka i sztuka zdają się nie mieć ze sobą zbyt wiele wspólnego. Współcześnie, w potocznym rozumieniu, sztuka jest kojarzona zazwyczaj z wolną, swobodną twórczością, w której liczą się przede wszystkim talent, umiejętność, natchnienie, nowatorstwo, wyobraźnia i finezja, natomiast nauka jest ujmowana najczęściej jako dziedzina oparta na teoriach uzasadnionych empirycznie, rządząca się ścisłością, metodycznością i proceduralnością (por. Misiek 2009–2010).

Uważam, że rozłam nauki i sztuki (i odpowiednio sfery intelektualnej i estetycznej) jest przejawem głębszych rozłamów w obszarach ludzkiego doświadczenia, tożsamości człowieka i kultury. W książce zastanawiam się nad tym, czy i jak jest możliwe przezwyciężenie utrwalonej w zachodniej kulturze dychotomii pomiędzy nauką i sztuką, a tym samym przywrócenie jedności ludzkiej tożsamości, spójności doświadczenia oraz integralności kulturowej.

Głównym celem książki jest ukazanie poznania integralnego jako aktywności łączącej sfery nauki i sztuki oraz odpowiednio sfery poznawczą i estetyczną. Koncepcja poznania integralnego, którą zaproponowałam i rozwijałam wcześniej w książce *Doświadczenie estetyczne jako podstawa poznania integralnego w perspektywie estetyki pragmatycznej* (zob. Ziółkowska-Juś 2022a) oraz w kilku artykułach (Ziółkowska-Juś 2016, 2018, 2021, 2023), została zainspirowana między innymi poglądami estetyków pragmatycznych (Johna Deweya, Richarda Shustermana, Marka Johnsona) oraz hermeneutów (Martina Heideggera, Hansa-Georga Gadamera, Paula Ricoeura, Gianniego Vattimo). Są w niej również dostrzegalne wpływy fenomenologii Maurice'a Merleau-Ponty'ego, psychologii integralnej Kena Wilbera, a także koncepcji estetycznych Wolfganga Welscha i Arnolda Berleanta.

W niniejszych rozważaniach interesuje mnie „przestrzeń” pomiędzy nauką i sztuką. Uważam, że można w niej usytuować podmiot poznania integralnego, doświadczenie integralne i poznanie integralne. W odniesieniu do nauki i sztuki należy rozpatrywać ich trzy

składowe: 1) podmiot nauki/sztuki; 2) proces poznania naukowego/proces artystyczny; 3) rezultat nauki/wytwór artystyczny. W książce skupiam się zwłaszcza na dwóch pierwszych elementach, czyli powiązaniu poznania naukowego i kreacji artystycznej z podmiotem oraz doświadczeniem. Uważam, że o integralności sztuki i nauki w ich procesualnym ujęciu przesądza integralność ich podmiotu oraz jego doświadczenia. W mojej poprzedniej książce zajmowałam się głównie doświadczeniem estetycznym jako podstawą poznania integralnego (zob. Ziółkowska-Juś 2022a), natomiast w niniejszych rozważaniach uwaga zostaje w największej mierze zogniskowana na integralnym podmiocie.

Idea poznania integralnego wykracza poza utrwalony w historii dualizm racjonalnej nauki i irracjonalnej sztuki. Nie wpisuje się ona w scjentystyczny i wąsko racjonalistyczny model poznania, ale stanowi wobec niego pewną alternatywę. Podział na sferę racjonalną i nieracjonalną jest w perspektywie poznania integralnego ujmowany jako sztuczny. W odróżnieniu od racjonalnego i scjentystycznego wzorca, poznanie integralne wymaga uwzględnienia nie tylko rozumu, ale również uczuć, zmysłów, wyobraźni, intuicji, a także wzajemnego oddziaływania podmiotu poznającego i otaczającego go środowiska. W poznaniu integralnym rozum, uczucia, zmysły, intuicja, wyobraźnia oddziałują ze sobą nawzajem, wręcz nie dają się od siebie oddzielić, co sprawia, że poznanie to zostaje ufundowane na doświadczeniu integralnym, dla którego obszarem modelowym jest sztuka.

Podstawą poznania integralnego jest rozumiane po Deweyowsku doświadczenie integralne (estetyczne), w którym rozum, zmysły, uczucia, intuicja i wyobrażenia nie tylko stają się współzależne, ale również wzajemnie się modyfikują i konstruktywnie przekształcają. Dewey utożsamiał wprawdzie tego typu doświadczenie ze sztuką, ale chodziło tu o bardzo szerokie rozumienie sztuki odbiegające od jej tradycyjnego i potocznego rozumienia. W tym szerokim ujęciu sztuką może być nie tylko twórczość artystyczna, ale również na przykład praca mechanika samochodowego (Dewey 1995: 7–8). Może być nim również poznanie (naukowe, filozoficzne bądź codzienne). Nie każde doświadczenie ma charakter integralny, ale tylko takie, które spełnia określone warunki. Dla integralności doświadczenia nie wystarczy, że występują w nim uczucia, zmysły, wyobrażenia, intuicja oraz znaczenia jakościowe stanowiące podstawę dla sfery intelektualnej. Aby doświadczenie mogło być integralne, te komponenty muszą być dodatkowo przez osobę poznającą uświadamiane, kultywowane i konstruktywnie przekształcane (zob. Ziółkowska-Juś 2022a). U Deweya znajdujemy dwa ujęcia sztuki. W pierwszym ujęciu sztuka to wytwarzany i doświadczany przedmiot estetyczny, a w drugim – doświadczenie, które nie zawęża się do twórczości artystycznej i może nawet obywać się bez przedmiotu estetycznego. Dewey uważał, że wzorcowe dla wszelkich doświadczeń integralnych jest doświadczenie sztuki w jej pierwszym rozumieniu (Dewey 1995). To właśnie wobec tradycyjnie rozumianej sztuki uaktywnia się najczęściej

i najpełniej doświadczenie integralne. Deweyowi chodzi jednakże o to, by nie zawężać doświadczenia integralnego (estetycznego) do tradycyjnie rozumianej sztuki, ale aby wzorując się na doświadczeniu sztuki, rozszerzać je na inne ludzkie aktywności. Poznanie, które opiera się na po Deweyowsku rozumianym doświadczeniu estetycznym, określam mianem poznania integralnego.

Nie każde doświadczenie integralne jest poznaniem integralnym, jednak każde poznanie integralne jest zarazem doświadczeniem integralnym. Również nie każde poznanie jest poznaniem integralnym, ale tylko takie, którego podstawą jest rozumiane po Deweyowsku doświadczenie integralne. Poznanie integralne może realizować się w nauce, filozofii, sztuce i codzienności. Niniejsze rozważania koncentrują się na poznaniu integralnym w nauce i sztuce oraz przestrzeni pomiędzy nimi.

Kluczową kwestią, której poświęcono w książce sporo miejsca, jest tożsamość podmiotu poznania integralnego. W przeciwieństwie do podmiotu w poznaniu racjonalnym, nie zostaje ona sprowadzona do odcieleśnionego rozumu, ale obejmuje również nierozdzielne z umysłem ciało, zmysły, uczucia, intuicję, wyobraźnię, świadomość refleksyjną i nierefleksyjną. Wyjście poza dualizm umysł – ciało naturalnie prowadzi do wyjścia poza dualizm podmiotu i przedmiotu, co sprawia, że w poznaniu integralnym istotnego znaczenia nabierają uwarunkowania społeczne, biologiczne i środowiskowe podmiotu poznającego.

W pierwszej części książki zarysowuję dzieje relacji pomiędzy nauką i sztuką oraz przedstawiam główne

założenia koncepcji poznania integralnego. Druga część dotyczy wielowymiarowości podmiotu i tożsamości „ja” poznania integralnego w opozycji do jednostronnych ujęć podmiotu racjonalno-naukowego i estetyczno-romantycznego. Natomiast trzecia część pokazuje zastosowanie poznania integralnego do sztuki lekarskiej jako dziedziny, w której szczególnie dostrzegalna jest złożoność relacji pomiędzy nauką i sztuką.

Streszczenie

Poznanie integralne. Pomiędzy nauką a sztuką

RELACJE POMIĘDZY NAUKĄ i sztuką były w dziejach kultury zachodniej złożone. Dziedziny te niekiedy zbliżały się do siebie a innym razem od siebie oddalały. W starożytności funkcjonowały obok siebie pod nazwą *techné*, natomiast w średniowieczu łączyły się ze sobą w pojęciu sztuk wyzwolonych. Tym, co je spajało, był czynnik racjonalny.

Natomiast w oświeceniu i romantyzmie, a także filozoficznym pozytywizmie istniała tendencja do łączenia sztuki z irracjonalnością, uczuciowością, niejednoznacznością a nauki z racjonalnością, metodycznością, oczywistością, pewnością, obiektywizmem, ścisłością, jednoznacznością.

Proponowana i rozwijana w książce koncepcja poznania integralnego, która została zainspirowana m.in. poglądami Johna Deweya, Richarda Shustermana, Marka Johnsona, Martina Heideggera, Hansa-Georga Gadamera, Paula Ricoeura, Wolfganga Welscha, Kena Wilbera, niweluje antynomię i rozłam pomiędzy nauką i sztuką, chociaż nie zaciera różnic pomiędzy nimi. Poznanie

integralne nie jest czymś danym i oczywistym, ale jest zadane. Nie wpisuje się ono w scjentystyczny i wąsko racjonalistyczny model poznania. Idea poznania integralnego wykracza poza utrwalony w historii dualizm racjonalnej nauki i irracjonalnej sztuki. W perspektywie poznania integralnego podział ten stanowi przejaw rozłamu nowoczesnego podmiotu, doświadczenia i kultury.

Głównym celem pracy jest ukazanie poznania integralnego jako aktywności łączącej sfery nauki i sztuki oraz odpowiednio sfery poznawczej i estetycznej. W odniesieniu do nauki i sztuki można rozpatrywać ich trzy elementy: 1) podmiot nauki/sztuki; 2) proces poznania naukowego/proces artystyczny; 3) rezultat nauki/wytwór artystyczny. Niniejsze rozważania koncentrują się zwłaszcza na dwóch pierwszych elementach, czyli powiązaniu poznania naukowego i kreacji artystycznej z podmiotem i doświadczeniem.

W pierwszej części książki zostają zarysowane dzieje relacji pomiędzy nauką i sztuką oraz przedstawiona koncepcja poznania integralnego. Druga część dotyczy wielowymiarowości podmiotu i tożsamości „ja” poznania integralnego w opozycji do jednostronnych ujęć podmiotu racjonalno – naukowego i estetyczno – romantycznego. Natomiast trzecia część ilustruje poznanie integralne na przykładzie praktyki lekarskiej.

Słowa kluczowe: poznanie integralne, doświadczenie integralne, nauka, sztuka, podmiot, tożsamość, integralne poznanie lekarskie, praktyka medyczna.

Summary

Integral Cognition. Between Science and Art

THE RELATIONSHIP BETWEEN science and art in the history of Western culture has been complex. At times, these fields have drawn close to one another; at other times, they have grown apart. In antiquity, both domains were encompassed by the concept of *techné*. In the Middle Ages, they were unified under the concept of the liberal arts, grounded in the rational element.

However, with the Enlightenment, Romanticism, and the emergence of philosophical positivism, art became increasingly associated with irrationality, emotion, and ambiguity, whereas science came to embody rationality, certainty, objectivity, and clarity.

The concept of integral cognition, proposed and developed in this book, is inspired by philosophers such as John Dewey, Richard Shusterman, Mark Johnson, Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, Paul Ricoeur, Wolfgang Iser, and Ken Wilber. This concept seeks to overcome the divide between science and art without

erasing their differences. Integral cognition is not something given or self-evident; rather, it is a task to be undertaken. It does not belong to a scientistic or narrowly rationalist model of cognition. The idea of integral cognition transcends the historically entrenched dualism of rational science and irrational art. From this perspective, the division is seen as a symptom of the disintegration of the modern subject, experience, and culture.

The main aim of the book is to present integral cognition as an activity that brings together the realms of science and art, as well as the cognitive and aesthetic dimensions. This approach distinguishes three core elements in both fields: (1) the subject of science or art; (2) the process of scientific inquiry or creative expression; and (3) the resulting scientific output or work of art. Particular attention is given to the first two elements—the interrelationship between scientific knowledge, artistic creativity, and the experiencing subject.

The first part of the book explores the complex relationship between science and art, and presents the key premises of integral cognition. The second part addresses the multidimensional nature of the subject and the identity of the “I” in integral cognition, as opposed to one-sided rational-scientific or aesthetic-romantic models. The third part illustrates integral cognition in action, drawing on the example of medical practice.

Keywords: integral cognition, integral experience, science, art, subject, identity, integral medical cognition, medical practice.

W serii WYKŁADY POZNAŃSKIE Z FILOZOFII ukazały się:

- TOM 1: Sławomir Leciejewski, *Filozofia kosmologii antropicznej* (2021)
- TOM 2: Magdalena Filipiak, *Tożsamość narracyjna w dobie postprawdy. Pytanie o aktualność myśli Charlesa Taylora* (2021)
- TOM 3: Tomasz Raburski, *Prawo podmiotowe. Etyka – prawo – polityka* (2021)
- TOM 4: Danuta Anna Michałowska, *Ideologie nieautorytarne – rozwój jednostki a edukacja demokratyczna* (2021)
- TOM 5: Krzysztof Kiedrowski, *Wykłady o filozofii Plotyna* (2021)
- TOM 6: Anna Malitowska, *Filozofka i paso dobre* (2021)
- TOM 7: Piotr Leśniewski, *Wistful Hope: A Dialogical Study on Revolt* (2021)
- TOM 8: Katarzyna Gan-Krzywoszyńska, *Freedom and Abundance: Dialogical Philosophy of Style* (2021)
- TOM 9: Lidia Godek-Ostrouch, *Wolność akademicka jako zawód i powołanie* (2022)
- TOM 10: Michał Wendland, *Prawo naturalne i natura w filozofii radykalnego oświecenia* (2025)
- TOM 11: Paweł Mazur, *Krzywda zwierząt* (2025)
- TOM 12: Katarzyna Gan-Krzywoszyńska, Caroline Pires Ting, *Towards the Culture of Charm: An Analogical Study* (2025)